

vizsgálja, hogyan érvényesül az így kialakított művészetelmélet a *Papa Hamlet* c. elbeszélésében és – néhány utalás erejéig – a *Familie Selicke* c. drámában. A harmadikban a szerző Arno Holz világnézetét a vizsgált időszakban, a 80-as évek végén és a 90-es évek elején, a kor politikai áramlataival veti össze.

Az első és a harmadik fejezet tekintélyes terjedelme ellenére nem túl sokat mond, főleg nem sok igazán újat. Ennek fő oka az, hogy a vizsgálat nagyon szűk területre szorul, és így a részletezés a feleslegesség érzetét kelti: sokat olvasunk, de kevés megjegyzésre érdemest tudunk meg. Nyilvánvaló, hogy a pozitívizmusnak nagy szerepe volt a német naturalizmusban (ezt eddig is tudtuk), de az épp ilyen nyilvánvaló, hogy Arno Holz a radikalizmus segítségével magát profillirozi akaró és (irodalmi) vezető szerepet ambicionáló *dilettáns* filozófus (illetve elméleti esztétikus) volt, tehát nem lett volna feltétlenül szűkséges állításait pontról pontra összevetni pl. J. St. Mill téziseivel és ezeknek mai megítélésével, hogy az *eltéréseket* lelkiismeretesen leltározzuk. Hasznosabb lett volna, ha áttekintőleg mutatunk rá a radikális hajlam sugallta tudatosan szélsőséges *szimplifikálásokra*. A harmadik részben az zavar, hogy a szerző Arno Holz világnézeti irányultságait politikai pártok programjaival konfrontálja, emellett egy kicsit is távolabb mutató és szélesebb alapozású szellemi korszak tekintetében igen csak tájékozatlan. Például a darwinizmus és a szociáldarwinizmus hirdetését együttesen a szociáldemokrata párt nyakába varrja, pedig a korismert ábécéjéhez tartozik, hogy a párt a darwinizmust, mint az élet materialista magyarázatát szinte szenvedélyesen vallotta, a szociáldarwinizmust viszont mint az erősek társadalmi uralmának általános törvényszerűségge emelését vagy a társadalomra is érvényes természeti törvénné nyilvánítását a párt célkitűzései szellemében a legtermészetesebb módon élesen elutasította. Milyen eredményekre vezethet ilyen körülmények között, ha Arno Holz szociáldarwinizmusát a szociáldemokrata pártéval [!] vetjük össze? Arról nem is beszélve, hogy érdemlegeset e téren csak az egyéni és költői alkat adta indítékok és a kor szellemisége, amely természetesen pártprogramokban is jelentkezik, vizsgálata alapján fogalmazhatunk meg.

A könyv igazi értéke a második fejezetben van. Itt is akad szűk szemléletből és a mindennáron való bizonyítás szándékából adódó túlzás, hiányolhatjuk azt is, hogy a szerző még csak kísérletet sem igen tesz a művészi alkotás esztétikai

szintjének és eredményének körvonalazására, feltétlenül új és meggyőző azonban az, ahogy imponáló konkrétsággal kimutatja, milyen módon érvényesül a létrejött alkotási elmélet a mű formai sajátosságaiban: többek között a dialógusok és az átélt beszéd (közvetett idézés) az írói szubjektivitás csökkentése vagy kiküszöbölése érdekében megvalósított túlsúlyában, a dialógusok élethű (szociolektikus) stílusában, a cselekmény ideje és a valós idő megegyezésében, a személyek tárgyasításában és a tárgyak személyesítésében (lényegében a milieu-elmélet hatása alatt) vagy az elbeszélés színpadyszerű (a szerző nem egészen korrektül „drámai”-t mond) formálásában. Itt valóban olyasmiről van szó, amit a bőséges naturalizmus-irodalom eléggé mellékesen kezel: a német naturalizmus konkrét formai jellegzetességeiről, Arno Holzon túlmutató érvénnyel is.

Salyámosy Miklós

Michael Worbs: *Nervenkunst. Literatur und Psychoanalyse der Jahrhundertwende* Frankfurt a.M., 1983. Europäische Verlagsanstalt, 384.

A 60-as–70-es években fellendült a nyugati országokban a századforduló és ezzel együtt a Monarchia-kutatás; Jost Hermand főként stílusirányzatokat tárgyaló munkái valamint számos egyéb monográfia mellett olyan nagy jelentőségű összefoglaló művek keletkeztek ekkor, mint pl. Claudio Magris *Das habsburgische Mythos in der österreichischen Literatur* és William M. Johnston *Österreichische Kultur- und Geistesgeschichte. Gesellschaft und Ideen im Donauraum 1848 bis 1938* című könyvei. A 80-as évekre – úgy tűnik – a századforduló mint kutatási terület mit sem veszített vonzásából, ezt bizonyítja többek között Michael Worbs kötete is.

Amikor az ember kezébe veszi ezt a könyvet, természetileg tetszetős, gazdagon illusztrált közel 400 oldalas könyvet, természetesen az a kérdés foglalkoztatja elsősorban, hogy mi az a novum, amivel a szerző előbbre vitte a századfordulókutatást. Erre pedig nemigen tudunk pozitív választ adni. Az az előszóban felvetett elképzelés, hogy a pszichológiai látásmód, a pszichoanalízis lenne az a régóta keresett korstílus-fogalom, amely magában foglalná mintegy genus proximikumként a századforduló különféle stílusait a szimbolizmustól egészen a szecesszióig, nem állja meg a helyét. Már eleve azért nem, mert a „pszichoanalízis” vagy akár „pszichológiai gondolkodásmód” nem

m. Holzm ; 1986/1-2

stílus kategória. Az erre a megalapozatlan felté-
vére épített fejezetek aztán nem is képesek fel-
mutatni a századforduló osztrák irodalmának spe-
cifikumát, csakis annak egyik – semmiképpen
sem újonnan felfedezett – aspektusát. Amíg má-
sok – mint pl. Richard Alewyn, aki már az 50-es
években Hofmannsthal *Andreas oder Die Verei-
nigten* című regény-torzójáról újszerű, főként
pszichológiai fogalmakkal operáló tanulmányt írt
– tudatában voltak annak, hogy a pszichológiai
elemzés nem helyettesítheti az esztétikait, csakis
ez utóbbin belül lehet az irodalmi mű esetében
léttjogosultsága, M. Worbs erről megelégedezik.
Ebből következik, hogy a művek felületén marad,
szűsét mesél el és az abból kiragadott momentu-
mok freudi megfeleléseit keresi egy pozitív–nega-
tív tengelyen.

Másik fő ellenvetésünk a szerzőnek a poziti-
vista adathalmazában gyökerező felszínessége.
M. Worbs képtelen különbséget tenni a különféle
források között, mivel nem strukturálja azokat
egy helyénvaló koncepció. Így természetesen po-
lémiát sem várhatunk, csakis a különféle kutatási
eredmények szorgos egymás mellé rendelését, azt
is sokszor másodforrásból. Feltűnő mindamellét,
hogy mennyire beszűkíti M. Worbs látásmódját,
hogy csakis Sigmund Freud nézőpontjából akarja
(vagy tudja?) szemlélni a századforduló jelensé-
geit. Ismerteti egy helyütt pl. S. Freud bírálatát
Otto Weiningerrel, akinek bármennyire is vitat-
ható főműve, a *Geschlecht und Charakter* kétség-
kívül hatott a századfordulón; de más helyütt,
ahol az „anya ↔ kurva”-motívumot veti fel
Schnitzlernél, már megelégedezik (vagy nem
tud?) arról, hogy Weininger egy egész fejezetet
szentelt ennek a kérdésnek említett könyvében.

Hasonlóan felszínes ismereteken alapulnak M.
Worbs zsidósággal kapcsolatos kijelentései. A
„zsidóság” központi, meghatározó szerepet
játsszot a századforduló irodalmi-kulturális éle-
tében a Monarchia nagy területén, ezért a vele
kapcsolatos helyes fogalmak kialakítása alap-
vető fontosságú. Téved M. Worbs, amikor pl. a
zsidóság asszimilációs hajlamát csakis a belső aka-
rat ellenében ható külső kényszernek tulajdo-
nítja, de abban is, hogy a „zsidóság”-ot faji
kérdésként kezeli, nem pedig egy sajátos szem-
léletmódot, gondolkodásmódot, lelki alkatot
lát benne, amelynek körvonalai nem vágnak
egybe a faji keretekkel, és amelynek figyelembe
vétele mindenképpen közelebb vinne a század-
forduló irodalmi, művészeti stb. megértéséhez.
Hiányosság, hogy annyi jelentéktelen, szinte sem-
mit sem megindokló statisztikai adat mellett nem

utal M. Worbs Prága és Budapest kulturális életé-
nek „zsidó” komponenseire, akár úgy is mint
Bécstől elkülönülő minőségekre. Ha mindezt a
könyv címe, a témaválasztás indokolná, amely
egyedül Bécsre utal, akkor miért kalandozik a
szerző olyan hosszan francia és angol tájakon;
miért fontosabb a téma összefüggésében pl.
Bourget vagy Joyce, vagy még inkább Edouard
Dujardin, mint az egyazon államkeretek közé zárt
népek sajátos irodalma? De ha nem is tudhat a
szerző magyarul, azért a német nyelvű prágai
írókra (Franz Kafka, Max Brod, Martin Buber
stb.) utalhatott volna, ha nem is minden esetben
a freudi tézisekkel, de mindenképpen a zsidóság-
gal kapcsolatban.

Az eredmények kritikátlan átvétele, annak el-
mulasztása, hogy mások elemzésének menetét át-
gondolta volna, M. Worbsot egy eleve kudarcra
ítélt asszociációs módszerhez vezette: ő csupán a
felszínen felfedezni vélt közös nevező alapján
mindent mindennel összefüggésbe hoz, és mind-
ezt számtalan, különféle idézettel véli alátámasz-
tani. Így egyfajta pozitivisták kísérlet maradt az
övé, lényegében a pozitívizmus erényei nélkül.

Ónodi László

Alain de Lattre: *Le personnage proustien* Paris,
1984. Librairie José Corti, 224.

Alain de Lattre könyve már csak azért is fi-
gyelemre méltó, mivel a könyvtárnyi terjedelmű
Proust-kritikában Jacques Zéphir 1959-ben meg-
jelent műve óta (*La personnalité humaine dans
l'oeuvre de Marcel Proust*, Paris, Minard, Lettres
Modernes) ez az első terjedelmes tanulmány,
amelyet a kritika kizárólag a prousti személyiség-
nek szentel.

Annál inkább különösnek tűnik az első pilla-
natra, hogy de Lattre még csak említést sem tesz
Zéphir könyvéről. Ám ne tulajdonítsunk ennek
túlzott jelentőséget, hisz de Lattre tanulmánya
elsősorban magára a prousti műre hivatkozik, va-
lamint saját korábbi Proust-tanulmányaira, a há-
romkötetes *La doctrine de la réalité et la règle
du temps* című művére. Ennek megfelelően telje-
sen mellőzi a bibliográfiát a könyv végéről.

Ez a tény erénye és egyben fogyatékosága is
a műnek. Erénye annyiban, hogy kétségkívül ere-
deti koncepcióját következetesen végigvive több
helyütt általánosan elfogadott véleményeket cá-
fol meggyőző érvekkel. Fogyatékoságát abban

látjuk, hogy a
olvasó számára
szerző mások vél
sel merőben új á
a filológiai apparé

A prousti s
Lattre abból az á
igazolható tényb
szereplőt sem lá
nem a körülmény
sikat olyanakk, a

(Érdemes itt
nem is utal arra a
ben a koncepciób
konítja a prousti s

A másik – a
prousti elv, amel
énünk mások el
Lattre fejtegetése
szerző részletesen
nek azon kettőssé
(moi social) és az
között feszül.

A személyiség
közismerten a szer
Ezt a kérdést szir
mindannyiszor fel
son filozófiájával.
tartozik, akik ner
ként tekintik a
gondolatát. Míg B
a kontinuitás elvé
tosan a diszkontin

Külön fejezet
interperszonális k
par excellence m
ha nem is a magá
vel illeti, majd arr
zióra jut, hogy: P
keseredettek, mer
gyunk, hanem az
tek vagyunk . . . (7)

Jóllehet Proust
lemzőjének a szer
gás” lesz a legfőbb
állítja, hanem az,
házzuk át a szeret
személy lesz a f
mélysége, s magá
amikor azt hisszük
gyunk. Érdekes n
Lattre vizsgálódás
kérdése, holott az
szereplők kapcsol